

Işık, İ. & İşeri, K. (2026). Çok anlamlı eylemlerde prototip anlam: Türkçede “al-” eylemi. *International Journal of Language Academy*, 14 (3), 425-447.

Volume 14/3 September 2026

p. 425-447

Article History:

Received

17/08/2026

Accepted

13/09/2026

Available online

30/09/2026

ÇOK ANLAMLI EYLEMLERDE PROTOTİP ANLAM: TÜRKÇEDE “AL-” EYLEMİ¹²

Prototype Meaning in Polysemous Verbs: The Verb “Al-” in Turkish

İzel IŞIK³

Kamil İŞERİ⁴

Öz

Çok anlamlı eylem birden fazla kavrama gönderimde bulunan ve farklı anlamlara sahip olan dilsel birimlerdir. Türkçe öğretiminde çok anlamlı eylemlerin prototip özellik sergileyen anlamların belirlenmesi söz varlığı öğretimi kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ortaokul düzeyi 5. ve 8.sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemine ilişkin prototip anlamlarını Prototip Kuramı çerçevesinde belirlemek ve söz konusu anlamları Türkçe Ulusal Derlem’de (TUDv3) yer alan “al-” eyleminin prototip anlamlarıyla karşılaştırmaktır. Çalışmanın verileri üç farklı ortaokuldan katılım sağlayan 5. ve 8. sınıf olmak üzere 172 öğrencinin “al-” eylemi ile ürettiği 417 tümceden ve TUDv3’ten elde edilen “al-” ile üretilmiş 1449 bağımlı dizinden oluşmaktadır. Çalışma nitel araştırma deseni ile yürütülürken, veriler nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. İlk basamakta Prototip Kuramı çerçevesinde öğrenciler “al-” eylemini kullanarak üç tümce yazmıştır. Böylece veri tabanı oluşturulmuş ve prototip anlamlar incelenmiştir. İkinci basamakta ise TUDv3’ten elde edilen veriler derlem temelli olarak incelenmiş ve “al-” eyleminin en sık kullanılan prototip anlamları belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre çocukların “al-” eylemi ile ürettiği tümcelerden yola çıkarak zihinsel sözlükçedeki prototip anlam “satın almak”, TUDv3’te “al-” eylemi ile üretilmiş tümcelerin prototip anlamı ise “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”tır. Böylece “al-” eylemi için derlemde en sık kullanılan prototip anlam ile çocukların zihinsel sözlükçesindeki prototip anlam farklılık göstermektedir. Bu bulgu, çocukların zihinsel sözlükçesindeki prototip anlam ile derlemde en sık kullanılan prototip anlamın her zaman aynı sıralamada olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak çok anlamlı eylemlerin öğretiminde

¹ Bu çalışma, ikinci yazarın danışmanlığında yürütülen ve birinci yazar tarafından hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

² Bu çalışma Türk Dil Kurumu bursu desteği ile hazırlanmıştır.

³ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, izelisikk00@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2259-4394>

⁴ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Dilbilimi Bölümü, kamil.iseri@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8539-582X>

yalnızca derlem sıklığının değil, hedef kitlenin zihinsel sözlükçesinde yer alan prototip anlamların da dikkate alınmasının söz varlığı öğretimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Çok anlamlı eylemler, çok anlamlılık, derlem, prototip anlam.

Abstract

Polysemous verbs are linguistic units that refer to more than one concept and have different meanings. In Turkish language teaching, identifying the meanings of polysemous verbs that exhibit prototypical features facilitates vocabulary instruction. This study aims to determine the prototype meanings of the polysemous verb “al-” among 5th and 8th grade middle school children who are native speakers of Turkish within the framework of Prototype Theory and to compare these meanings with the prototype meanings of “al-” in the Turkish National Corpus (TNC). The data consisted of 417 sentences produced with the verb “al-” by 172 students in grades 5 and 8 from three different middle schools and 1449 concordance lines containing “al-” obtained from TNC. The study was conducted using a qualitative research design, and the data were examined through document analysis. In the first stage, the students wrote three sentences using the verb “al-” within the framework of Prototype Theory, and the prototype meanings were examined. In the second stage, the data obtained from TNC were analyzed using a corpus-based approach to identify the most frequently used prototype meanings of “al-”. The findings revealed that the prototype meaning of “al-” in the children’s mental lexicon was “to buy” whereas its prototype meaning in TNC was “to remove or lift something from its place by holding it with the hand or another instrument”. Thus, the most frequently used prototype meaning in the corpus differs from that in the children’s mental lexicon. This finding indicates that the prototype meaning in children’s mental lexicon and the most frequently used prototype meaning in the corpus do not always occur in the same order. Consequently, considering not only corpus frequencies but also the prototype meanings in the target group’s mental lexicon may contribute to vocabulary instruction in teaching polysemous verbs.

Keywords: Corpus, polysemous verbs, polysemy, prototypical meaning.

GİRİŞ

Türkçe ana dili konuşucusu çocukların anlamlandırma sürecinin gerçekleşmesinde, temel dil becerilerinin kullanımında, iletişim bağlamının kurulmasında söz varlığı öğretimi ve gelişimi önemli bir rol oynamaktadır. İletişimin yanı sıra söz varlığı gelişimi ile çocukların akademik başarıları da doğru orantılıdır (Temizkan, 2009; Karatay, 2011; Demir, 2016; Aydın & Dağıstanlıoğlu, 2023). Çocuklar ne kadar söz varlığına ilişkin etkinliklere veya ders materyallerine maruz bırakılırsa o kadar fazla dil becerilerine entegre edebilmekte ve bu durum onların okul başarılarına da katkıda bulunabilmektedir.

Söz varlığı dile dair birçok kavramı içeren şemsiye bir terim olsa da temel söz varlığına bakıldığında daha birey merkezliken bireyi konu alan dilsel birimler yer almaktadır. Böylelikle temel söz varlığını oluşturan dilsel birimlere organlardan göz, burun ve el (Aksan, 2004, s. 26) gibi adlar; “ol-”, “et-”, “yap-”, “al-”, “de-” ve “gel-” (Aksan vd., 2017, s. 8) gibi eylemler şeklinde örnek verilebilmektedir. Söz varlığının oluşumunda iki önemli ölçüt vardır: *Sıklık ve söz varlığının gelişimi*. Söz varlığının gelişimi aslında dilin canlı bir yapıya sahip olmasından kaynaklı bir ölçüttür; ancak temel söz varlığındaki sözcüklerin diğer sözcüklere göre daha az değişim sergilemesi çok anlamlılığın oluşumunu sağlamıştır (Sarı, 2019, s. 141). Sıklık ölçütü ise dilde kullanılan en sık sözcükler temel söz varlığını oluşturmaktadır. Sözgelimi “ol-”, “et-”, “yap-”, “al-” ve “gel-” (Gilquin, 2008, s. 2; Aksan vd., 2017, s. 8) eylemleri en sık kullanılan sözcükler olarak tespit edilmiştir ve temel söz varlığında yer alması muhtemeldir. Bahsedilen eylemlerin de birden fazla anlamlara sahip olması çok anlamlı olduklarını gösterirken çok anlamlılığın sözcük ulamı bakımından sadece adlarda değil aynı zamanda eylemlerde de olduğu görülmektedir.

Günümüzde çok anlamlılık olgusu ile sıklıkla karşılaşmaktayız. Geçmişteki dil çalışmalarına bakıldığında klasik anlambilim çerçevesinde sözcük çalışmalarında “tek biçim tek anlam” yaklaşımı hâkim olmuştur (Nerlich & Clarke, 2003, s. 4). Bu yaklaşıma

göre her sözcük sadece tek bir kavrama gönderimde bulunmaktadır. Böylece her sözcüğün sadece tek bir anlamının var olduğu düşünülürken, aynı zamanda dil kullanıcılarının zihinsel sözlükçelerindeki bilişsel temsiller de yok sayılmıştır. Ancak 1980 yıllarında dilbilimin alanlarından olan bilişsel dilbilimin ortaya çıkmasıyla beraber bireylerdeki biliş ve dil kullanımı arasındaki ilişkiler incelenmeye başlanmıştır. Böylece Lakoff’un (1987) belirttiği gibi bir biçimin birden fazla anlama gönderimde bulunabileceği ve hatta söz öbeği oluşturabileceği sonucuna varılmıştır.

Taylor (1995, s. 99) çok anlamlılığı, tek bir dilsel birim aracılığıyla iki ya da daha fazla anlamın ilişkilendirilmesi, şeklinde tanımlamaktadır. Aksan (2006), çok anlamlı sözcüklerin kullanım sıklığı ve iletişim ihtiyaçlarının artışı sebebiyle gönderimde bulunduğu temel anlamın yanı sıra farklı kavramlara da gönderimde bulunduğunu belirtmiştir. Sözelimi, Türkçede “al-” eyleminin 40, “gel-” ve “çek-” eyleminin 30’dan fazla, “ver-” eyleminin de 20 farklı anlamının olması çok anlamlılığın eylem ulamı üzerinde verilebilecek örneklerden biridir. Chen ve Wang’ın (2020) çalışmasına göre de İngilizcedeki “to get” eylemi birden fazla anlama sahiptir ve anlamlar arası ilişkilerin var olduğu belirtilmiştir. Sözelimi çalışmadan yola çıkarak “to get” eyleminin anlamlarından biri “bir nesnenin asıl sahibine iletilmesi”dir ve “get it” kullanımına karşılık gelmektedir. Bir diğer anlam ise “bir nesnenin bulunduğu yerden veya asıl sahibinden uzaklaştırılması” anlamıdır ve “get out” kullanımına karşılık gelmektedir. Böylece aynı eylem farklı anlamlara gönderimde bulunacak şekilde kullanılmaktadır ve konuşucu bu eylemleri zihinsel sözlükçesinde kavramsallaştırırken anlamlandırma süreci de gerçekleşmektedir. Çok anlamlılık, bir sözcüğün birden fazla sözlüksel anlama sahip olma durumunu ifade ederken bu anlamların tümü kullanım sıklığı ve prototiplik açısından aynı düzeyde değildir. Anlamlardan biri diğer anlamlara göre daha baskın ve daha sık kullanılmaktadır (Schmitt, 2010, s. 124). Böylece bir anlamın diğer anlamlara göre prototip anlam olması veya diğer anlamların var olması için kaynak niteliğinde olması beklenmektedir. Çok anlamlı bir eylemin zihinsel sözlükçedeki temsillerini tespit etmek söz varlığı öğretimi ve gelişimi konusunda atılacak ilk adımlardan biri olmalıdır.

Prototip Kuramının Ele Alınışı ve Çok anlamlı Eylemlerde Prototip Anlam

Prototip kavramı ilk kez Eleanor Rosch’un (1973) çalışmalarında ele alınmıştır. Prototipi konu alan çalışmalara önemli katkı sunan ve disiplinlerarası çalışmaların öncüsü olan Rosch (Sunder & Mishra, 2020, s. 87), ulamda yer alan üyelerden bazılarını en iyi örnek olarak nitelendirmektedir. Diğer bir deyişle, ulamı daha iyi temsil etmektedir. Böylece ulamı en iyi temsil eden olgu prototip olarak adlandırılmaktadır. Prototip Kuramı, bireylerin zihinlerindeki temsiline göre ulamdaki üyelerden en iyi temsilini seçerken aynı zamanda bir derecelendirme yapılmaktadır. Sözelimi MEYVE ulamı ele alındığında zihinde elma mangodan önce gelmektedir. Verilen örnekte de elma MEYVE ulamında prototip olarak değerlendirilmektedir. Rosch (1973), RENK, ŞEKİL, MEYVE, BİLİM, SPOR, KUŞ, TAŞIT vb. farklı ulamlarda 1-7 arası derecelendirmeye dayalı bir değerlendirme yaparak ulamların prototiplerini belirlemiştir.

Prototip Kuramı dilbilim alanında da kullanılmaktadır. Taylor (1995), uygulamalı dilbilim alanında ana dili ve yabancı dil öğretiminde, dil ediniminde, dilin sesbilimsel ve sözdizimsel alanlarında, dildeki çok anlamlı sözcüklerinin ve sözcük türlerinin incelemelerinde Prototip Kuramının uygulanabileceğini belirtmiştir. Lakoff (1987) da tıpkı Taylor (1995) gibi prototipin sözcük ulamları incelemek için kullanılabileceğini ifade etmiştir.

Farklı sözcük ulamlarında prototipliğin etkisi çeşitli çalışmaların inceleme nesnesi olmuştur. Alanyazın incelemesi yapıldığında prototiple ilişkili olarak en fazla ad ulamı (Gökmen, 2013; Çağlayan Dilber, 2014; Gökmen, 2015; Bozkurt & Uzun, 2017) ile çalışmalar bulunmaktadır. Daha sonra sıfat (Atasoy, 2021) ve ilgeç (Gündoğdu, 2024) ulamları gelmektedir. Fellbaum (1990; akt. Lemmens, 1998, s. 49) sözcük türlerinden adlar

kadar eylemlerin de çok anlamlılığa sahip olduğunu belirtmektedir. Çünkü eylemlerin adlarla olan birlikteliğinde eylemin anlamının da değişebildiği; farklı kavramlara gönderimde bulunabildiği görülmektedir. Gentner ve France (1988), eylemlerin aldığı ad/nesne/üyelerin değişkenliğinin fazla olabileceğinden, diğer bir deyişle, bir eylemin farklı adlarla öbek oluşturabileceğinden bahsetmektedir. Ancak Türkçede prototiplik açısından en az çalışmalara sahip olan ulam eylemdir (Seferoğlu, 1999; Uçar, 2023). Farklı dillerde eylemlerin prototipliğini belirlemek için yapılan çalışmalar bulunmaktadır (Shirai, 1990; Gilquin, 2008; Mehl, 2018; Halas, 2021; Alkhelaiwi, 2023). Bu nedenle, Türkçedeki eylem ulamının prototip anlamlarının belirlenmesine yönelik çalışmalara gereksinim duyulmaktadır.

Alanyazında Prototip Kuramı'nın sadece ad ulamı için kullanılmasının kurama daha dar bir çerçeveden bakılmasına sebep olduğunu belirten araştırmacı Pulman'dır (1983). Pulman (1983, s. 107-136) "*Word Meaning and Belief*" adlı çalışmasında eylemlerin prototipler aracılığıyla incelenebilecek yönlerinin olduğunu kanıtlamak amacıyla kapsamlı bir test gerçekleştirmiştir. Çalışmada tıpkı Rosch (1973) gibi 1-7 arası derecelendirmeye dayalı bir test ile ele aldığı "*öldür-*" (to kill), "*yürü-*" (to walk), "*konus-*" (to speak), "*bak-*" (to look), "*aldat-/kandır-*" (to deceive), "*sürt-*" (to rub), "*tut-*" (to hold) ve "*yak-*" (to burn) gibi eylemlerin prototip bulgularını elde etmiştir. Pulman (1983) eylemlerin ulamlarına göre 1-4 arası seviye önerisi sunmuştur. Bu öneride seviyeler özgün başlangıçlar, yaşam biçimi, genel ve özel seviyeler şeklindedir. Seviyelerde seviye 1 özgün başlangıç ve seviye 2 yaşam biçiminde eylemlerin prototiplerini belirlemenin güç olduğunu belirtirken, seviye 3 genel ve seviye 4 özelde prototiplerin belirlenmesinde daha nitelikli sonuçların çıktığını belirtmiştir. Sözelimi "*öldür-*" (to kill), "*cinayet*" (murder), "*suikast yap-*" (to assassinate), "*idam et-*" (to execute), "*katliam*" (massacre), "*kurban*" (sacrifice), "*intihar et-*" (commit suicide) prototiplerinin elde edilmesiyle eylem ulamında inceleme yapılabileceğini göstermiştir. Pulman'ın (1983) yaptığı çalışma sonucu, tıpkı adlar gibi eylemlerin de kendi anlambilimsel ulamlarının öne çıkan, prototip olarak kabul edilebileceği ve prototipliğin muhtemelen bir üye ile kategori arasındaki anlamsal yakınlıktan kaynaklandığı sonucuna varmıştır.

Pulman'dan (1983) sonra prototipi anlamsal olarak inceleyen Taylor (1995) sözcük türlerinden eylemin Prototip Kuramı ile incelenebileceğini belirten bir diğer araştırmacıdır. Taylor (1995, s. 105-109) "*tırman-*" (to climb) çok anlamlı eyleminin prototip anlamının görünümünü incelemiştir. "*Tırman-*" eylemi çok anlamlıyken bu anlamların tamamının tek bir temel anlama bağlı kalmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Bir başka ifadeyle bir prototip anlam varken diğer anlamlar ya o prototip anlamdan etkilenmektedir ya da prototip anlamdan etkilenecek yan anlam ve metafor anlam oluşturmaktadır. Sözelimi çalışmada "*tırman-*" eyleminin farklı anlamları ele alınmıştır. Bir anlam "*yüksel-*" ise diğer anlam "*sarılarak veya güçle tırman-*"dır. Sözelimi "*sarılarak veya güçle tırman-*" anlamı uzuvları olmayan varlıklar için kullanılamaz. Bu nedenle, "*sarılarak veya bir güçle tırman-*" anlamının kullanıldığı tümceler temel anlama yakın olsa da prototip anlamdan daha uzak olan "*yüksel-*" anlamını karşılayan eylemin kullanıldığı tümcelerde anlam başka anlamlarla (*havalan-*, *uç-* vb.) ilişkilendirilmektedir. Böylece "*tırman-*" çok anlamlı bir eylemin anlamlarını tek bir temel anlam altında toplamanın mümkün olmadığını göstermektedir. Taylor (1995, s. 108-109), bu farklı anlamların ortak bir anlamsal paydada birleştirilemeyeceğini, farklı anlamların anlam zincirleri aracılığıyla ilişkilendirildiğini belirtmektedir. Bu şekilde bir anlam zincirindeki temel düğüm, birden fazla anlam uzantısının kaynağı olabilir. Böylece birden fazla anlamı olan eylemler için de hangi anlamın veya kullanımın prototip olduğunu belirlemek aslında o zincirin başlangıcını temsil etmektedir.

Bilişsel dilbilimde çok anlamlılık, ulamlama (*kategorileştirme*) süreçleri çerçevesinde ele alınmaktadır (Lewandowska-Tomaszczyk, 2007, akt. Halas, 2016, s. 126-127). Ulamlama, dil konuşucularının çevrelerindeki varlıkları belirli grupların ya da ulamların üyeleri olarak

algılamalarını sağlayan bilişsel bir yetidir. Her ulam kendine özgü özellikler taşımakta ve bu özellikler doğrultusunda belirli üyeleri bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bir ulamın tüm üyeleri aynı temsil gücüne sahip değildir. Bu durum, ulam üyelerinin temsil güçlerine göre derecelendirilebildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, çok anlamlı sözcükler de birer ulam olarak değerlendirildiğinde bireylerin zihinsel sözlükçesinde ilk akla gelen anlamın sözcüğün temel anlamı ya da prototip anlamı olduğu düşünülmektedir (Grober, 1976; Gilhooly & Logie, 1980; Durkin & Manning, 1989, akt. Uçar, 2009, s. 208).

Prototip Kuramında çok anlamlı sözcüklerde sözcüğün prototipi merkez kabul edilirken bu durum “*radyal kategori/radyal ulamlama/yayılımsal kategori*” (*radial categories*) olarak adlandırılmaktadır. Çok anlamlı sözcüğün merkezden başlayarak çevreye doğru yayılan anlamlarının olduğunu göstermektedir. Lakoff (1987, s. 70) tarafından açıklanan bu sistem, bir sözcüğün anlamlarının hiyerarşik olarak düzenlendiğini ve prototip anlamın merkezde olduğunu varsaymaktadır. Tanaka (1987a, 1987c, akt. Shirai, 1990, s. 81) çok anlamlı eylemlerin prototip anlamının haricinde prototip anlamdan doğan metafor anlamların olduğunu belirtmiştir. Prototip anlamlar çok anlamlı eylemin temel anlamıyken metafor anlamlar eylemin yan anlamlarıdır. Sözgelimi Tanaka (1987a, 1987c, akt. Shirai, 1990, s. 81-82) “*to break*” (*kırmak*) eyleminin prototip anlamlarını incelemiştir. Çalışmada “*to break*” (*kırmak*) eyleminin bireylerin zihinsel sözlükçesindeki prototipinin “*to break the vase/glass*” (*vazoyu/bardağı kırmak*) olduğu, ancak “*to break one's heart*” (*birinin kalbini kırmak*), “*to break the tradition*” (*geleneği bozmak*) ve “*to break the electricity current*” (*elektrik akımını kesmek*) gibi farklı anlamların ise bu prototip anlamın yan anlamları olarak yorumlanabileceği belirtilmiştir. Böylece “*to break*” (*kırmak*) için prototip anlam “*fiziksel olarak bir nesnenin parçalanması*” yani temel anlamken ikinci, üçüncü ve dördüncü prototip anlam merkezden etkilenen yan anlamlardır. Bir başka örnek ise Türkçedeki çok anlamlı eylemlerden biri olan “*ver-*” eylemi ile verilebilir. “*Yazı yazmam için bana kalem verdi.*” tümcesi “*birine bir şeyi iletmek*” anlamı ile eyleminin prototip anlamıyken “*Çocuğunu kreşe vermiş.*” ve “*Kızını hiç tanımadığı bir adama verecekler.*” tümcelerinde ise “*ver-*” eyleminin yan anlamları diğer bir ifadeyle radyalın son anlamlarından sayılabilmektedir. Böylece çok anlamlı sözcüklerde prototip anlamdan daha az prototip olan anlamlara kadarki uzamda anlamlar birbiriyle ilişkili olabilmektedir.

Prototipte merkeze en yakın olan radyallerde en iyi örnekler yer alırken radyalden uzaklaştıkça daha az iyi örnekler yer almaktadır. Dilbilimde bu kavram genellikle iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, zihinsel sözlükçedeki prototip anlam anlayışı; ikincisi ise prototipi dilde en sık kullanılan öge olarak tanımlayan dilsel sıklık anlayışıdır. Bu iki yaklaşımın ortak varsayımı, zihinsel sözlükçedeki prototip anlam ile dildeki sıklığın büyük ölçüde örtüştüğüdür.

Derlem Dilbilim ve Prototip Anlamın Belirlenmesi

Çok anlamlı sözcüklerin en sık kullanıldığı anlamlar aslında bireylerin de zihinsel sözlükçesindeki prototip anlamı temsil etmektedir. Sözcüklerin prototiplerinin belirlenmesinde derlem, dilbilim alanında en sık başvuru alanıdır. Stubbs (2004, akt. Gilquin, 2008) diğer bir ifade ile çok anlamlı sözcüklerin prototipi için en sık başvuru alanı yöntemin kullanım sıklığı olduğunu vurgulamıştır. Buna göre prototip, dilde en sık kullanılan anlam olarak kabul edilmektedir. Böylece prototip anlam ile kullanım sıklığı ayrılmaz bir ikilidir. Çok anlamlı sözcüğün anlamı ne kadar sık kullanılıyorsa o kadar prototip sayılmaktadır.

Bir sözcüğün derlemde en sık kullanımının prototip olarak ele alınması prototipliği belirlemede kullanılan yöntemlerden biridir (Geeraerts, 2006; Gilquin, 2006; Gilquin, 2008; Uçar, 2023). Böylece derlemdeki sık kullanım sözcüklerin prototip anlamlarının belirlenmesinde önemli ipuçları sunmaktadır. Ayrıca bu sıklıklar aslında prototipler aracılığıyla zihinsel sözlükçeyi de temsil etmektedir.

Prototip kavramı, zihinsel sözlükçedeki temel anlamken, kimi bakış açılarına göre de dilde sıklıkla kullanılan anlam olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu iki ölçütün her zaman örtüşmediği görülmektedir (Lemmens, 1998; Gilquin, 2008). Lemmens (1998), çok anlamlı “to give” ve “to take” eylemleri üzerine yaptığı çalışmada derlem verileri ile zihinsel temsilleri karşılaştırmış ve dilsel sıklık ile temsillerin her zaman aynı prototip anlama gönderimde bulunmadığını belirtmiştir. Bu durum, çok anlamlı eylemlerin prototip anlamlarının belirlenebilmesi için iki yola başvurulması gerektiğini göstermektedir. Hem ana dili konuşucularının zihinsel sözlükçesindeki prototiplerin hem de derlemdeki verilerle beraber elde edilen prototiplerin beraber değerlendirilmesinin gerekliliğini sunmaktadır.

Ortaya koyulan iki farklı çalışmanın sonuçlarına dayanarak ortaokul düzeyi Türkçe ana dili konuşucularından elde edilen “al-” eyleminin prototip anlamları ile Türkçe Ulusal Derlem’de (TUDv3) yer alan “al-” eyleminin prototip anlamlarının benzerlik gösterip göstermediği incelenmiştir. Alanyazında eylemlerin prototip anlamlarının belirlenmesine yönelik çalışmaların çoğunlukla genç yaş grubundaki katılımcılarla yürütüldüğü (Alkhelaiwi, 2023; Uçar, 2009, 2023), buna karşılık ortaokul düzeyindeki çocukların zihinsel sözlükçesinde yer alan çok anlamlı eylemlerin prototip anlamlarını belirlemeye odaklanan çalışmalara sınırlı ölçüde rastlandığı görülmektedir. Bu nedenle, mevcut çalışmanın alanyazındaki bu boşluğa katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

Bu çalışmada, ortaokul düzeyindeki 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemine ilişkin prototip anlamlarının belirlenmesi ve söz konusu anlamların TUDv3’te yer alan “al-” eyleminin prototip anlamlarıyla benzerlik veya farklılıkları incelenmiştir.

Kuramsal artalan ve çalışmanın amacı çerçevesinde oluşturulan araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

Ortaokul düzeyi 5. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemine ilişkin prototip anlamları nelerdir?

Ortaokul düzeyi 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemine ilişkin prototip anlamları nelerdir?

TUDv3 verilerinden hareketle “al-” çok anlamlı eyleminin prototip anlamları nelerdir?

Ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemine ilişkin prototip anlamları ile TUDv3 verilerinden elde edilen prototip anlamlar arasında benzerlik veya farklılıklar nelerdir?

YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma deseni ile yürütülmüştür. Nitel araştırma olay, olgu, norm ve değerleri doğal bağlamlarda yorumlayıcı ve bütüncül olarak incelemektedir (Ekiz, 2013, s. 30-31). Elde edilen veriler ise nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yoluyla incelenmiştir. Doküman incelemesi, incelenen olgu veya olgularla ilgili bilgi içeren yazılı ürünlerin analizini içermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2005, s. 187-188).

Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini İzmir ilinin Buca merkez ilçesindeki 3 farklı devlet ortaokulunda 5. ve 8. sınıfta öğrenim gören 172 öğrenci oluşturmaktadır. 6. ve 7. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin izinlerinde yeterli sayıya ulaşamadığı için çalışmaya dahil edilmemiştir. İlk aşamada 29.11.2024 tarihli ve 21 sayılı karar ile üniversitenin Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’ndan etik kurul onayı alınmıştır. Alınan etik kurul onayı sonrası Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı devlet ortaokullarından veriler toplanacağı için MEB Araştırma, Uygulama İzinleri Başvuru ve Değerlendirme

Modül’ne gerekli belgeler yüklenerek izin alınmıştır. Ancak çalışmanın örneklemini oluşturan öğrenciler reşit olmadıkları için “Gönüllü Katılımcı Onam Formu” ile velilerden izin alınmıştır ve izinli öğrenciler çalışmaya dahil edilmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışmanın verileri iki aşamada toplanmıştır. Verilerin ilki ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklardan, ikincisi ise TUDv3’ten elde edilmiştir.

İlk aşamada, “Gönüllü Katılımcı Onam Formu” ile velilerinden izni alınmış öğrenciler sessiz ve sakin bir sınıf bağlamına alınmıştır. Uzman öğretmenler ve akademisyenler tarafından incelenmiş ve Prototip Kuramı çerçevesinde Rosh (1973) ve Pulman’ın (1983) derecelendirme skalası temel alınarak tarafımızca hazırlanmış, 1-3 arası derecelendirilmeye dayalı “Prototip Anlam Testi” uygulanmıştır. Bu testte “al-” eylemi ulam olarak alınmıştır ve çocuklara “Al- eylemi ile aklınıza gelen ilk tümceleri yazın” yönergesi ile üç tümce yazmaları istenmiştir. 5. sınıftan 293, 8. sınıftan 174 olmak üzere “al-” eylemi ile üretilen toplamda 467 tümce elde edilmiştir ve elde edilen bu tümceler çalışmanın veri tabanını oluşturmaktadır. Tümcelerde “al-” birimini içeren “aln”, “altı”, “altın” gibi sözcüklere rastlanmıştır; ancak “al-” eyleminin kökü ve diğer sözcüklerin kökleri farklı olduğu için veri tabanına dahil edilmemiştir. Testin yönergesinde çocuklardan tümce yazmaları istendiği için “kalem almak, karar almak” gibi tümce belirtmeyen sözcük grupları inceleme dışında tutulmuştur. Ayrıca çocukların ürettiği tümcelerde “al-” eyleminin katkısız kullanımlarına da rastlanmıştır. Çalışmanın kapsamında eylemin sadece sözlüksel anlamı ele alındığı için “al-” eyleminin katkısız kullanımları dahil edilmemiştir. Böylece 5. sınıftan 263, 8. sınıftan 154 olmak üzere “al-” eylemi ile üretilen 417 tümce çalışmanın veri tabanını oluşturmaktadır.

İkinci aşamada, ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların zihinsel sözlükçesinde “al-” eyleminin prototip anlamları ile TUDv3’te yer alan “al-” eyleminin prototip anlamlarının benzerlik veya farklılıklarını belirlemek amacıyla derlem tabanlı bir inceleme yapılmıştır. TUDv3 1990-2013 yılları arasını kapsayan yazılı ve sözlü verilerden oluşturulmuş, yaklaşık 50 milyon sözcüğü içeren Türkçe bir derlemidir. Bu çalışmada derlem veri tabanından yararlanırken öncelikle yazılı metinlerde inceleme yapılmıştır. Çünkü çalışmanın örneklemini ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklardan oluştuğu için TUDv3’te hedef kitle çocuk ve genç olarak yalnızca yazılı metinlerde sınırlandırılabilir. Bu nedenle çalışmaya sözlü metin derlemi dahil edilmemiştir. TUDv3’te başsözcük arama sekmesi üzerinden sözcüğün ulamı işaretlenerek değerlendirilmiştir. Başsözcük biçiminde sorgulama tüm metinlerdeki biçimbirimlerden bağımsız olarak eylemlerin incelenmesini; ulam etiketi ise “al-” sözcüğünün farklı ulama sahip görünümüne sınırlılık getirmeyi sağlamıştır. Böylece 4989 yazılı metin derleminden 184 metin elde edilmiştir; elde edilen yazılı metinlerde “al-” eylemi ile toplamda 2501 bağımlı dizin bulunmaktadır. 2501 bağımlı dizinden çalışmaya dahil edilmeyen dizinler vardır. Sözelimi dizinlerdeki “almak”, “aldırmak” gibi eylemler “al” birimini içermektedir; ancak eylemin kökü “al-” değil, farklıdır. Bu nedenle eylemin kökü “al-” olmadığı için çalışmaya dahil edilmemiştir. Aynı zamanda çalışmanın kapsamında eylemin sadece sözlüksel anlamı ele alındığı için “dikkate al-”, “söz al-” gibi eylemin katkısız kullanımları da dahil edilmemiştir. Böylece çalışmanın verilerini toplarken ikinci aşamada TUDv3’ten “al-” eylemi ile 1449 bağımlı dizin elde edilmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

Ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklara Prototip Kuramı çerçevesinde Rosh (1973) ve Pulman’ın (1983) derecelendirme skalası temel alınarak tarafımızca hazırlanan 1-3 arası derecelendirilmeye dayalı “Prototip Anlam Testi” uygulanmıştır. “Prototip Anlam Testi” aracılığıyla “al-” eylemi ile üretilmiş 417 tümce elde

edilmiştir ve bu tümceler Microsoft Excel'e aktarılmıştır. Çocuklardan elde edilen verilerdeki anlamların prototipleri bu doğrultuda, Prototip Kuramı ile çözümlenmiştir. Bunun yanı sıra TUDv3'ten elde edilen 1449 bağımlı dizindeki "al-" eylemi incelenmiştir. Derlem verisinin çözümlenmesinde anlamların kullanım sıklıkları prototipliğin belirlenmesinde ölçüt olarak alınmıştır. Buna göre daha sık kullanılan anlamlar daha yüksek düzeyde prototip özellik sergileyen anlamlar, daha düşük sıklıkta kullanılan anlamlar ise daha az prototip özellik sergileyen anlamlar olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, prototip anlamların belirlenmesinde kullanım sıklığının bir göstergesi olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Kullanım sıklığına ek olarak 5. ve 8. sınıf katılımcı sayılarının ve TUDv3'ten elde edilen bağımlı dizinlerin farklı olmasından dolayı her prototip anlamın kendi yüzdelik oranı da hesaplanmıştır. Ortaokul düzeyi çocuklardan elde edilen tümcelerdeki prototip anlamlar ve TUDv3'ten elde edilen bağımlı dizinlerdeki prototip anlamlar hangi anlam kategorisine ait olduğunun belirlenmesinde ise TDK Ortaokul Sözlüğü'ndeki (2024) Tablo 1'de yer alan "al-" madde başı kapsamındaki anlamlara başvurulmuştur. Elde edilen prototip anlamlar sözlükteki anlamlar temel alınarak işaretlenmiş ve Excel'e kaydedilmiştir. Böylece hem ortaokul düzeyi çocuklardan elde edilen prototip anlamlar hem de TUDv3'ten elde edilen prototip anlamlar Prototip Kuramı çerçevesinde çözümlenmiş ve belirlenmiştir.

TDK Ortaokul Sözlüğü (2024) "al-" eylemi ile ilgili anlamlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. TDK Ortaokul Sözlüğü (2024) "Al-" Eyleminin Anlamları

Anlam Numarası	Anlam	Örnek Tümce
1.	(-i, -den) Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak:	Masanın üzerinde kendisini bekleyen günlük gazeteleri aldı ve okumaya başladı.
2.	(-i, -den) Satın almak:	Sana bu kalemi kırtasiyeden satın aldım.
3.	(-i) Fethetmek, ele geçirmek:	Türkler İstanbul'u 1453'te aldı.
4.	(-i, -den) Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak:	Çocuğunu niçin okuldan alacaksın?
5.	(-i) Yanına almak, birlikte götürmek:	İstanbul'a giderken seni de alacağım.
6.	(-i) İçine sığdırmak:	Bu oda bu kadar eşyayı alır mı?
7.	(-i) Kabul etmek:	Tatil sezonu açıldı, otellere turistleri alıyorlar.
8.	(-i) İçeri sızmak, içine girmek:	Tekne iki yerden su alıyor.
9.	(-i) Evlenmek, evlenmeyi kabul etmek:	Masalın sonunda delikanlı güzel kızı aldı.
10.	(-i) Bir şeye hak kazanmak, sahip olmak:	On dokuz yaşında ehliyet aldım.
11.	(-i) Sürükleyip götürmek:	Öküzü sel aldı, harmanı yel aldı.
12.	(-i) (nsz) Bürümek, sarmak, kaplamak:	Ortalığı bir koku aldı.
13.	(-i, -den) Kısaltmak, kesmek, eksiltmek:	Saçların çok uzamış, ucundan hafif alalım.

14.	(-i) Tat veya kokuyu hissetmek:	Bahçeye çıkınca o kokuyu aldım.
15.	(-i, -de) Yol gitmek, mesafe kat etmek:	Eskiden bu yolu iki saatte zor alırdık.
16.	(-den, -i) Çalmak, hırsızlık etmek:	Dükkanın önünden bisikleti çalmışlar.
17.	(-i, -den) Görevden, işten çıkarmak:	Bakanlıktaki bazı memurları görevden aldılar.
18.	(nsz) Başlamak, başlatmak:	Üsküdar’a gider iken aldı da bir yağmur. (Halk Türküsü)
19.	(nsz) Bir miktar yemek, içmek:	Yemeğin tadına bakmak için bir lokma aldım.

(TDK, 2024, s. 69-70)

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemine ilişkin prototip anlamları, TUDv3’te yer alan “al-” çok anlamlı eyleminin prototip anlamları ve elde edilen prototip anlamların benzerlik veya farklılıklarına ait bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Ortaokul Düzeyi 5. Sınıf Türkçe Ana Dili Konuşucusu Çocukların “Al-” Eylemi ile Ürettikleri Prototip Anlamlar

Prototip Anlam	Prototip Anlamın Kullanım Sıklığı	Prototip Anlamın Yüzdelik Oranı	Üretilen Tümce
Satın almak	198	%75,3	2 kg muz aldın mı? Optimum’dan top aldın mı? Annem bana doğum günü hediyesi olarak oyuncak araba aldı. Yeni ev aldık.
Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak	52	%19,8	Denizden bir sürü deniz kabuğu aldı. Annemden para aldım. Yerden çöpü almış. Dolaptan 1 yumurta aldım.
Bir şeye hak kazanmak, sahip olmak	9	%3,4	Ben bugün ehliyet alacağım. Hocadan artı aldım. Sınavdan 72 aldım. Sınavdan 100 aldım.
Yanına almak, birlikte götürmek	1	%0,4	Defteri yanına alman lazım!
Evlenmek, evlenmeyi kabul etmek	1	%0,4	Bugün abime kız almaya gittik.
Kabul etmek	1	%0,4	Öğretmenimiz üç soru aldı.

Bir miktar yemek, 1 içmek	%0,4	İlaç aldım.
------------------------------	------	-------------

Tablo 2’de ortaokul düzeyi 5. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklar tarafından “al-” eylemi ile üretilen tümceler ve prototip anlamları yer almaktadır. 5. sınıflarda “al-” eylemi ile toplamda 263 tümce üretilmiştir. Üretilen tümceler incelendiğinde 7 farklı anlam çerçevesinde prototip anlamlar belirlenmiştir. Çocukların zihinsel sözlükçesinde 198 kullanım sıklığı ve %75,3 ile “satın almak” anlamı prototip anlamdır. Ardından 52 kullanım sıklığı ve %19,8 ile “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak” anlamı prototip olarak kullanılmıştır. TDK Ortaokul Sözlüğü’nde (2024) yer alan ilk iki anlam çocukların zihinsel sözlükçesinde prototip anlamdır; ancak sözlükte yer alan ikinci anlam diğer bir ifadeyle “satın almak” anlamı çocukların zihinsel sözlükçesinde daha yüksek ölçüde prototip anlam konumundadır. Tablo 2’de yer alan diğer prototip anlamlara bakıldığında “bir şeye hak kazanmak, sahip olmak” 9 kullanım sıklığı ve %3,4 ile çocukların üretimlerinde en prototip üçüncü anlamdır. “Yanına almak, birlikte götürmek”, “evlenmek, evlenmeyi kabul etmek”, “kabul etmek” ve “bir miktar yemek, içmek” anlamları ile birer tümce üretilmiştir ve %0,4 orana sahiptir. Bu anlamlar “satın almak”, “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak” veya “bir şeye hak kazanmak, sahip olmak” anlamlarına göre çok daha düşük bir prototiplik sergilemektedir.

Tablo 3. Ortaokul Düzeyi 8. Sınıf Türkçe Ana Dili Konuşucusu Çocukların “Al-” Eylemi ile Ürettikleri Prototip Anlamlar

Prototip Anlam	Prototip Anlamın Kullanım Sıklığı	Prototip Anlamın Yüzdelik Oranı	Üretilen Tümce
Satın almak	120	%77,9	Babam bana kalpli balon aldı. Araba almak için bayiye gittim. Bisikletime sticker alacağız. Takıcıdan 2 tane bileklik aldım.
Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak	28	%18,2	Öğretmenden yedek silgi aldım. "Kalemini alabilir miyim?" dedi. Dışarıdaki topu aldım. Bir çikolata alabilir miyim?
Bir şeye hak kazanmak, sahip olmak	4	%2,6	Başarı belgesi aldım. Türkçeden yüksek not aldım. Sınavdan 50 almak onun için bir başarıydı. Sınavdan yüksek almam gerekiyor.
Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak	2	%1,3	Okul çıkışı babam beni almaya geldi. Arkadaşımı evden alıyorum.

Tablo 3’te ortaokul düzeyi 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklar tarafından “al-” eylemi ile üretilen tümceler ve prototip anlamları yer almaktadır. 8. sınıflarda “al-” eylemi ile toplamda 154 tümce üretilmiştir. Tümceler analiz edildiğinde 4 farklı prototip anlam elde edilmiştir. Çocukların zihinsel sözlükçesinde 120 kullanım sıklığı ve %77,9 ile “*satın almak*” anlamı prototip anlamdır. Ardından 28 kullanım sıklığı ve %18,2 ile “*bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak*” anlamı prototip olarak kullanılmıştır. Tıpkı ortaokul düzeyi 5. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklardan elde ettiğimiz bulgular gibi 8. sınıf çocukların prototip anlamları da TDK Ortaokul Sözlüğü’nde (2024) yer alan ilk iki anlamdır; ancak ikinci anlam olan “*satın almak*” anlamı 8. sınıf çocukların zihinsel sözlükçesinde de prototip anlam olarak daha yüksek konumundadır. Daha sonra prototip anlam olarak “*bir şeye hak kazanmak, sahip olmak*” 4 kullanım sıklığı ve %2,6, “*bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak*” 2 kullanım sıklığı ve %1,3 ile ilk iki prototip anlama göre daha az prototip özellik sergilemektedir.

Tablo 4. Türkçe Ulusal Derlem’de (TUDv3) “Al-” Çok anlamlı Eylemin Prototip Anlamları

Prototip Anlam	Prototip Anlamın Kullanım Sıklığı	Prototip Anlamın Yüzdelik Oranı	Örnek Tümce
Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak	550	%38	W-TI22E1B-2913-1200: şu ağaçtan bir tane elma alabilir miyim? Dede O ağacın sahibi W-OI22E1B-2908-1068: üst üste koymuş, garson tam alırken paraya vurarak dağılmasına yol açmış. W-QA16B2A-0672-2119: çocuk oynuyor. Plastik küreklerle kumu alıp alıp kırmızı bir kovaya koyuyor. W-VI19E1A-3997-722: çapayı alarak gitmemi söyledi. Çapayı alarak yangın yerine vardım. Herkes oradaydı.
Satın almak	445	%30,7	W-OA16B1A-1221-2017: yörelere özgü müzik aletlerini satın alır, valizime atardım. Bak, bak... şu W-VI19E1A-4022-875: yuvarlanıp duruyorlardı. Babama yalvara yakara aldıracağım o güzelim çanta, gerçek anlamda W-MA16B1A-0730-880: yoldaki fırından yiyecek bir şeyler alırım, karnımızı doyururuz." Yarım saat sonra W-TI12F1D-4852-2309: yeşil, yavru bir muhabbet kuşu almıştık. Sonra eve getirdik babama gösterdim
Bir şeye hak kazanmak, sahip olmak	93	%6,4	W-JI37C3A-0091-1683: şanslı aileler çocuğuna, iyi not almasan da biz seni seviyoruz. Önemli

			W-PD39C4A-1191-1472: çalışanın bu çalışma sonunda istediğini alacağı yönündedir. Çalışan insan hiçbir zaman W-VI13F1D-4853-1491: ve milyonlarca insan topraktan ürün alamadığı için açlıktan hayatlarını kaybedeceklerdir. Sonuç W-PD39C4A-1191-1444: sınavlarda öğrenci bilgi düzeyini ölçer. Alınan puanlarla hedefine ulaşip ulaşamayacağını görür.
Kabul etmek	91	%6,3	W-OA16B1A-1221-2209: adrese gitmeye karar verdi. "İşe alınırsam kazandığım ilk parayla önce bir W-VI22E1B-2915-1329: Ama ben de onu odama almadım. Canım kardeşim Ömer olayı çok W-OA16B2A-1253-1257: ama beni boya sandığıyla içeri almadılar. Ben de karşıdan baktım. En W-NA16B1A-0753-639: ama kimse onu nedense fotoğrafına almak istemezdi. Burada, sanki askerler gibi
Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak	73	%5,0	W-EA16B4A-0489-1963: "Haftaya aynı saatte, seni buradan alırım." Kiraz, hafta boyunca hep, Nihat'ı W-TA16B2A-1188-1234: Akgün'le Ela tekneyle gelip beni alacaklar." "Bozcaada çok güzelmiş. Bir arkadaşım W-EA16B2A-0744-771: ani bir beyin kanaması onu alıp götürdü," diyor. Sessizlik... Babası yorgun, W-GA16B1A-0732-1774: annesiyle babası tatilden döndüler. Cem'i almaya gelirken parkı onlar da görmüş,
Yanına almak, birlikte götürmek	70	%4,8	W-VI19E1A-4022-1633: çıktı. Ben de yolculukta yanıma alacağım küçük bir çanta hazırladım. İçine W-SA16B1A-0671-1500: Çünkü Ayşe Kadın, oğlu Kemal'i alıp kocasının yanına dönmüştü. Kocasını, onlara W-SI19E1A-4010-597: çok benziyordu. Yanına birkaç tane alıp eve götürdü. Ocak yanıyordu. Mehmet

			W-VI19E1A-4019-531: çağırıp konuştuktan sonra Sabiha'yı da alarak Bursa'dan ayrıldı. Yıl 1927... Sabiha
Yol gitmek, 39 mesafe kat etmek	%2,7		W-TI22E1B-2913-1666: özelliklerini kullanarak, çok hızlı yol alırlar. Yunusların bu kadar hızlı hareket W-UA16B1A-3338-371: zikzaklar çizerek güneşin içinde yol alıyordu. İçerisi, sürekli değişen renklerle aydınlanıyordu. W-RA16B1A-0788-285: çırpıp fazla güç harcamadan yol alabiliyorlardı. Uçuş sırasında, yorulan leyleklerin yerini W-EA16B2A-1205-893: Tropik bitki örtüsü arasında yol alarak Caracas'ın altmış kilometre ötesinde bulunan
Bir miktar 16 yemek, içmek	%1,1		W-OA16B1A-1221-1894: yaptığım portakal reçelinden bir kaşık alacaksın." "Reçel yapmasını biliyor muydun, anneanne? W-SI22E1B-2912-2072: verdiği hapların yarım saatte bir alınmasını istiyor. Haplar ne kadar sürede W-HA16B3A-1935-2193: Konumuz... İç yavrucuğum, sulu gıdalar alman gerekmiş... Benim biricik kızım. Anneciğim, W-UA16B2A-1206-1595: buldular. Günlerce ağzına tek lokma almayan Döne, açlıktan ölmüştü... Kar Günlerden
Tat veya 16 kokuyu hissetmek	%1,1		W-OI22E1B-2908-236: yanı, pilavda da balık tadını alıyoruz. Adını sorduğumuzda yanılmadığımızı anlıyoruz. Hamsi W-SA14B1A-1586-309: uzaklasın. Tilki şimdi bunların kokusunu alır gelir. Uzaylı Ben de gidiyorum. W-SI22E1B-2912-154: karın altındaki fındıkların kokusunu bile alabilir. Avurdu keseli denilen bir fare W-VI22E1B-2915-2415: duyamadığımızı düşünsek. Oturabilmek, yürüyebilmek, koku

			alabilmek, sevebilmek. Üzerimizde var olan ama
Fethetmek, ele geçirmek	13	%0,9	W-VI19E1A-4055-1: vermesi ancak böyle bir orduyla alınabilir. Bu ikinci ordu olmadan birinci W-OI22E1B-2908-1123: Karşılıklı esirler alınır. Fakat kalenin alınması konusunda pek de bir mesafe W-DA16B2A-0863-1606: içim dalgalanarak seyretmiştim kuşumu, egemenliğimize aldığımız ilkelik bölgesinde. Kadınların görünmediği pis W-RI22E1B-2911-2134: devletinizi uzun etsin. Ama İstanbul'un alındığını ne sen göreceksin, ne de
Evlenmek, evlenmeyi kabul etmek	11	%0,8	W-UA16B1A-1233-1377: Yapacağın ev de senin olsun, alacağın hanım da senin olsun, eşek W-DA16B2A-0863-1990: sonra mutlaka Hancının kızlarının birini almaktan geçiyordu. Yörenin idarecisi de olsan. W-TA16B2A-1200-129: sana birilerini bulsam, alır mısın, alıp evinin hanımı yapar mısın?" "Benim W-UA16B2A-1206-2351: içti. Düşündüm de, köyden kız almaktan vazgeçtim, dedi. Köydeki kızların neden
Çalmak, hırsızlık etmek	9	%0,6	W-HA16B2A-1938-1882: Yemin de edemedi ama. Onun aldığı çıktı ortaya. Bu hırsızlık sayılmıyor W-JA16B1A-0862-1004: yaptın?" Hırsız, bir gün önce aldığı paraları, kumarda yitirmişti. Bu kente W-PA16B4A-1475-475: neredeyse hastalığa çatismaktadır. Malı mülkü alınmış çalınmıştır, orada yücelen mağlup olmuştur, W-OA16B4A-1197-797: ettirmeden yanlarında yüzüyor, gizlice yiyeceklerinden alıyordu. Hatta bazen açık olan ağızlarına
İçine sığdırmak	8	%0,6	W-SI22E1B-2912-1417: topudur. İçine 1.300.000 tane Dünya

			alabilecek kadar büyük olan Güneş, Samanyolu W-KA16B1A-1730-2113: kovuğu büyük, bizi rahatça içine alıyor. Üstelik bir de delik buluyoruz. W-BA16B1A-0880-746: işini. Düşünmüş taşınmış, boşa koymuş almamış, doluya koymuş sığmamış, ertesi gün W-QA16B2A-0672-2358: dolup da daha fazla taş alamayınca, "Küp doldu mu?" diye sordu.
İçeri sızmak, içine girmek	5	%0,3	W-SA16B2A-1196-2244: köşede duruyordu. "Burası pek güneş almadığından serin olur," dedi ihtiyar. "Sıcaktan W-JA16B3A-0774-826: koltuklardan birine yavaşça ilişti. Işık almayan bir yerdeydi. Filmin sesini duyuyordu. W-GA14B1A-1618-260: be? Ben içmiyorum ki!.. Damardan alıyorum! Beyhude elinde, içi rakı dolu W-PA16B4A-1475-1227: yeryüzü mü onu içine çekmiş almıştı, bilemedim. Bu genç kızın sözlerinden
Bürümek, sarmak, kaplamak	4	%0,3	W-UI19E1A-4003-577: ve okul, hayatın bir kısmını alıyor. Geriye kalanını ise uyku yarıya W-VI13F1D-4853-2372: seyirci kaldılar. Şellalenin yerini çöplerin alması onlara hiç sıkıntı vermemiş gibi W-TA16B2A-1200-389: onun kılığına girersin, bunun kılığını alırsın, karşıdakini mat edersin. İşte, hepiniz W-RA16B1A-0788-520: içlerine giren ışıkla, ayın rengini aldılar. Güneş ışını onları ısıttı. Güneşin
Sürükleyip götürmek	2	%0,3	W-VI19E1A-4001-288: sel, neleri var neleri yok, alıp götürmüş. Karıncalar yuvasız, aç, çıplak W-RA16B1A-1583-1483: koruyabildiği o üç yaprağı rüzgâr alıp götürdü bile! HAMAĞI Evet evet!
Kısaltmak, kesmek, eksiltmek	2	%0,1	W-EA16B4A-0489-1625: Okulda, özellikle liseli kızlar, kaşlarını

			alıyorlardı. Kiraz, buna taktı kafasını. İlk W-EA16B4A-0489-1875: Deli misin sen? Herkes kaşını alıyor. Okuldaki kızların çoğu, yapıyor bunu.
Görevden, işten çıkarmak	1	%0,1	W-EA16B4A-0489-1356: yenisi eklenmişti. Okul müdürü, görevden alınmış, onun yerine, genç bir hanım
Başlamak, başlatmak	1	%0,1	W-SA16B2A-0738-2320: arasına sinip dördüncü adamı izlemeye aldılar. Saatler geçiyor, fakat adam bir

Tablo 4'te TUDv3'te "al-" çok anlamlı eylemin prototip anlamları yer almaktadır. TUDv3'te "al-" eylemi ile toplamda 1449 bağımlı dizin incelenmiştir. İncelenen TUDv3 bağımlı dizinler sonucu 19 farklı prototip anlam elde edilmiştir. Derlemde elde edilen bulgulara göre "al-" eyleminin en yüksek prototip anlam özelliği taşıyan 550 kullanım sıklığı ve %38 ile "bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak" anlamıdır. Ardından 445 kullanım sıklığı ve %30,7 ile "satın almak" ikinci en yüksek prototip anlam olarak ele alınabilmektedir. Aynı şekilde 93 kullanım sıklığı ve %6,4 ile "bir şeye hak kazanmak, sahip olmak", 91 kullanım sıklığı ve %6,3 ile "kabul etmek", 73 kullanım sıklığı ve %5,0 ile "bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak", 70 kullanım sıklığı ve %4,8 ile "yanına almak, birlikte götürmek", 39 kullanım sıklığı ve %2,7 ile "yol gitmek, mesafe kat etmek", 16 kullanım sıklığı ve %1,1 ile "bir miktar yemek, içmek", 16 kullanım sıklığı ve %1,1 ile "tat veya kokuyu hissetmek", 13 kullanım sıklığı ve %0,9 ile "fethetmek, ele geçirmek", 11 kullanım sıklığı ve %0,8 ile "evlenmek, evlenmeyi kabul etmek", 9 kullanım sıklığı ve %0,6 ile "çalmak, hırsızlık etmek", 8 kullanım sıklığı ve %0,6 ile "içine sığdırmak", 5 kullanım sıklığı ve %0,3 ile "içeri sızmak, içine girmek", 4 kullanım sıklığı ve %0,3 ile "bürümek, sarmak, kaplamak", 2 kullanım sıklığı ve %0,3 ile "sürükleyip götürmek", 2 kullanım sıklığı ve %0,1 ile "kısaltmak, kesmek, eksiltmek" ve birer kullanım sıklığı ve %0,1 ile "görevden, işten çıkarmak", "başlamak, başlatmak" anlamları derlem verilerinden hareketle prototip anlamlar olarak ele alınmaktadır. Ancak "bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak", "satın almak", "bir şeye hak kazanmak, sahip olmak", "kabul etmek", "bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak", "yanına almak, birlikte götürmek" ve "yol gitmek, mesafe kat etmek" anlamları derlemdeki diğer elde edilen anlamlara göre daha yüksek prototiplik sergilemektedir. Fakat "bir şeye hak kazanmak, sahip olmak" ve "satın almak" anlamları ile karşılaştırıldığında belirtilen anlamlar daha az prototiplik sergilemektedir.

Tablo 5. Ortaokul Düzeyi 5. ve 8. Sınıf Türkçe Ana Dili Konuşucusu Çocuklar ile Türkçe Ulusal Derlem'deki (TUDv3) "Al-" Çok anlamlı Eyleminin Prototip Anlamlarının Görünümü

Prototip Anlam	5.Sınıf Çocuklardan Elde Edilen Prototip Anlamların Kullanım Sıklığı ve Yüzdelik Oranı	8.Sınıf Çocuklardan Elde Edilen Prototip Anlamların Kullanım Sıklığı ve Yüzdelik Oranı	TUDv3 Verilerinden Elde Edilen Prototip Anlamların Kullanım Sıklığı ve Yüzdelik Oranı
Bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu	52 (%19,8)	28 (%18,2)	550 (%38)

yerden ayırmak, kaldırmak			
Satın almak	198 (%75,3)	120 (%77,9)	445 (%30,7)
Bir şeye hak kazanmak, sahip olmak	9 (%3,4)	4 (%2,6)	93 (%6,4)
Kabul etmek	1 (%0,4)	-	91 (%6,3)
Bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak	-	2 (%1,3)	73 (%5,0)
Yanına almak, birlikte götürmek	1 (%0,4)	-	70 (%4,8)
Yol gitmek, mesafe kat etmek	-	-	39 (%2,7)
Bir miktar yemek, içmek	1 (%0,4)	-	16 (%1,1)
Tat veya kokuyu hissetmek	-	-	16 (%1,1)
Fethetmek, ele geçirmek	-	-	13 (%0,9)
Evlenmek, evlenmeyi kabul etmek	1 (%0,4)	-	11 (%0,8)
Çalmak, hırsızlık etmek	-	-	9 (%0,6)
İçine sığdırmak	-	-	8 (%0,6)
İçeri sızmak, içine girmek	-	-	5 (%0,3)
Bürümek, sarmak, kaplamak	-	-	4 (%0,3)
Sürükleyip götürmek	-	-	2 (%0,1)
Kısaltmak, kesmek, eksiltmek	-	-	2 (%0,1)
Görevden, işten çıkarmak	-	-	1 (%0,1)
Başlamak, başlatmak	-	-	1 (%0,1)

Tablo 5’te ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemi ile ürettiği tümcelerden ve TUDv3’te yer alan bağımlı dizinlerden elde edilen prototip anlamlar yer almaktadır. Sınıflar arası karşılaştırmadansa 5. ve 8. sınıf çocukların zihinsel sözlükçesindeki prototip anlamlar ile TUDv3’ten elde edilen prototip anlamlar ayrı olarak ele alınmıştır.

5. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocuklar ile TUDv3’teki bağımlı dizinlerden elde edilen “satın almak”, “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”, “bir şeye hak kazanmak, sahip olmak”, “kabul etmek”, “yanına almak, birlikte götürmek”, “bir miktar yemek, içmek” ve “evlenmek, evlenmeyi kabul etmek” prototip anlamları benzerlik göstermektedir. Ancak ortaokul düzeyi 5. sınıf çocukların “al-” eylemi ile tümce üretmeleri istendiğinde “fethetmek, ele geçirmek”, “bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak”, “içine sığdırmak”, “içeri sızmak, içine girmek”, “sürükleyip götürmek”, “bürümek, sarmak, kaplamak”, “kısaltmak, kesmek, eksiltmek”, “tat veya kokuyu hissetmek”, “yol gitmek, mesafe kat etmek”, “çalmak, hırsızlık etmek”, “görevden,

işten çıkarmak” ve *“başlamak, başlatmak*” anlamları ile üretime rastlanmamışken TUDv3'teki bağımlı dizinlerde rastlandığı için farklılık göstermektedir. Böylece ortaokul düzeyi 5. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların zihinsel sözlükçesindeki prototip anlamlar TUDv3 ile hem farklılık hem de benzerlik göstermektedir.

8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların zihinsel sözlükçesindeki *“satın almak”*, *“bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”*, *“bir şeye hak kazanmak, sahip olmak”* ve *“bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak”* prototip anlamları TUDv3'teki bağımlı dizinlerden elde edilen prototip anlamlar ile benzerlik göstermektedir. Fakat ortaokul düzeyi 8. sınıf çocukların *“al-”* eylemi ile ürettiği tümcelere göre *“fethetmek, ele geçirmek”*, *“yanına almak, birlikte götürmek”*, *“içine sığdırmak”*, *“içeri sızmak, içine girmek”*, *“evlenmek, evlenmeyi kabul etmek”*, *“kabul etmek”*, *“sürükleyip götürmek”*, *“bürümek, sarmak, kaplamak”*, *“kısaltmak, kesmek, eksiltmek”*, *“tat veya kokuyu hissetmek”*, *“yol gitmek, mesafe kat etmek”*, *“çalmak, hırsızlık etmek”*, *“görevden, işten çıkarmak”*, *“başlamak, başlatmak”* ve *“bir miktar yemek, içmek”* anlamlar prototip anlam olarak yer almamaktadır. Böylelikle TUDv3'teki bağımlı dizinlerde belirtilen anlamlara prototip olarak rastlandığı için farklılık göstermektedir. Tıpkı 5. sınıf gibi 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların zihinsel sözlükçesindeki prototip anlamlar TUDv3 ile hem farklılık hem de benzerlik göstermektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların *“al-”* çok anlamlı eylemiyle ürettiği tümceler aracılığıyla prototip anlamlar ve TUDv3'teki *“al-”* eylemi ile üretilmiş bağımlı dizinler aracılığıyla prototip anlamlar belirlenmiştir ve her iki bulgunun benzerlik ve farklılık durumları incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda 5. sınıftan 263, 8. sınıftan 154 olmak üzere toplamda 417 üretilmiş tümce ve TUDv3'ten elde edilen 1449 bağımlı dizin ile daha çok prototip ve daha az prototip özelliği sergileyen anlamlara ulaşılmıştır.

Ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların *“al-”* eylemiyle ürettiği tümcelerin anlamları ile TUDv3'te *“al-”* eylemi ile üretilmiş bağımlı dizinlerin anlamları incelendiğinde prototip anlamların *“bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”*, *“satın almak”* ve *“bir şeye hak kazanmak, sahip olmak”* olduğu belirlenmiştir. Ancak 5. ve 8. sınıf çocukların ürettikleri tümcelere bakıldığında *“al-”* eylemi için *“satın almak”* ilk prototip anlam olarak belirlenmişken derlemde *“bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”* anlamı ilk prototip anlam olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum tıpkı Uçar'ın (2023) *“at-”*, Gilquin'in (2008) *“to give”* (vermek) ve *“to take”* (almak) ve Shirai'nin (1990) *“to put”* (koymak) çok anlamlı eylemi ile yaptığı çalışmada elde ettiği sonuçlardan birine benzerlik göstermektedir. Bu çalışmada çocukların zihinsel sözlükçesindeki *“al-”* eyleminin ilk prototip anlamı ile derlemde en sık kullanılan prototip anlam farklılık göstermektedir. Aynı sonucu elde eden Gilquin (2008) ve Uçar (2023) prototip anlam belirlemede derlem sıklığı ile ana dili konuşucusunun sezgilerine dayalı olarak elde edilen prototip anlamın birbirinden ayrılabilirliğinden ve iki farklı bakış açısının olabileceğinden bahsetmektedir. Böylece hem çalışmamızda hem de Uçar (2023), Gilquin (2008) ve Shirai'nin (1990) çalışmalarında elde edilen sonuçlara göre derlem ve konuşuculardan alınan veriler arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunun nedenlerinden birinin yaş değişkeni olabileceği düşünülmektedir. Verilerin alındığı hedef kitle ile derlemi oluştururken başvuru hedef kitlenin yaşının farklı olması sonuçları etkileyebilmektedir. Bu anlamda ulusal derlem oluşturmada yazılı ve sözlü verilerin etiketlenmesi esnasında belirli yaş düzeyine göre prototip özelliklerinin göz önünde bulundurulmasıyla işaretlenmesiyle daha net sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Derlemdeki prototip anlam *“bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”* ve çocukların ürettiği tümcelerden elde edilen prototip anlam *“satın*

almak” fiziksel ve artalan bilgisi gerektiren anlamlardır. Diğer bir ifade ile günlük yaşamda kullanılan ve somut nesnelerle ilişkilendirilen anlamlardır. Böylece “*al-*” eylemi için hem derlemde hem de çocuklardan elde edilen prototip anlamlara bakıldığında sözlüksel anlamların daha çok prototip özelliğe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Gilquin (2008) ve Uçar (2023) çalışmalarında ise derlemde katkısız kullanımın fazla ancak anlam üretim testlerinde ise tam aksine sözlüksel kullanımın daha fazla olduğu sonucuna varıldığı için bu çalışma derlem açısından farklılık gösterirken çocukların ürettiği tümceler açısından ise benzerlik göstermektedir. Çünkü çalışmada derlemde ve çocukların ürettiği tümcelerden yola çıkarak sözlüksel kullanımların prototip anlam olduğu görülmektedir. Belirtilen çalışmalarda da yaş değişkeni fark etmeksizin ana dili konuşucularından veriler elde edilmiştir. Derlem hem yazılı hem de sözlü metinlerden oluştuğu için farklılıklar ortaya çıkmış olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle ana dili konuşucularının sözlü metinlerden oluşmuş bir derlemde prototipler işaretlenirse daha nitelikli sonuçlara ulaşılabileceği düşünülmektedir.

Pulman (1983), Seferoğlu (1999), Stamenković ve Tasić (2013) ve Alkhelaiwi (2023) çalışmalarında eylemlerin anlam analizlerinin ve prototiplerinin belirlenmesinde Prototip Kuramı’nın etkili olduğunu belirtmektedir. Eylemlerin akla gelen ilk prototipleri merkezdedir; diğer bir deyişle eylemin temel anlamı ile ilişkiyken daha az prototip olanlar ise eylemin metafor veya yan anlamları ile ilişkilidir. Böylece eylemin prototip anlamı merkezden uzaklaştıkça temel anlamından da uzaklaşmaktadır. Aynı zamanda görme ve işitme gibi algı eylemlerinin çok anlamlılık özelliklerinin olduğunu belirten çalışmalarda (Aslan Demir, 2018; Özkan Kurt, 2022; Sarı, 2019) eylemlerin anlam genişlemeleri incelenmiş ve eylemlerin çok anlamlılık özellikleriyle anlam genişlemesinin gerçekleşmesi sonucunda prototip anlamları dışında metafor kullanımları da tespit edilmiştir. Böylece dolaylı olarak da olsa eylemlerin metafor kullanımları ve yan anlamlarının tespitiyle prototip kullanımları belirlenmiştir. Bu çalışmada hem ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların zihinsel sözlükçesindeki hem de derlemdeki prototip anlamlara bakıldığında “*satın almak*” ve “*bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak*” eylemin temel anlamını karşılamaktadır. “*Satın almak*” anlamında da bir ücreti verme ve bir nesneyi veya hizmeti alma anlamı olduğundan temel anlam sayılmaktadır. Çalışmamızda yer alan “*Öğretmenimiz üç soru aldı.*” tümcesindeki “*al-*” ile “*2 kg muz aldın mı?*” ve “*Bir çikolata alabilir miyim?*” tümcelerindeki “*al-*” eyleminin prototip anlamları buna örnek gösterilebilmektedir. Bu bağlamda, derlem verilerinde temel anlamların daha merkezi ve yaygın bir görünüm sergilemesi, yan ve metafor anlamların ise anlam ağının daha çevresel bölgelerinde yer alması, Prototip Kuramı çerçevesinde eylemlerin anlamlarının merkezi ve çevresel kategoriler halinde yayılımsal bir ağ sergilediği görülmektedir. Bu sonuç, çocukların ürettikleri tümcelerden elde edilen bulgularla da paralellik göstermektedir.

“*Al-*” eylemini inceleme nesnelerinden biri olarak ele alan Uçar (2009), çalışmasında çok anlamlı bir eylem olduğunu ve hangi anlamının ana dili konuşucuları tarafından kullanıldığını tespit etmiştir. Elde ettiği bulgulara dayanarak “*satın almak*”, “*bir şeyi elde etmek*”, “*bir şeyi kaldırmak, toplamak*” ve “*bir ödül, madalya, hediye kazanmak*” anlamları üretilmiştir. Ortaokul düzeyi 5. ve 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların ürettiği tümcelerde ve derlemde elde edilen prototip anlamlar “*satın almak*”, “*bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak*” ve “*bir şeye hak kazanmak, sahip olmak*” olduğu için benzer bulgulara erişildiğini söylemek mümkündür. Uçar (2009) çalışmasını üniversite öğrencileri ile gerçekleştirmiştir; bu nedenle 10/11-13/14 yaş aralığında değerlendirilen ortaokul düzeyi çocuklar ile genç yaş aralığındaki bireylerin zihinsel sözlükçelerinde benzer anlamların prototip olduğu söylenebilmektedir. Benzer prototip anlamların elde edilmesiyle derlem açısından bakıldığında ise, genç ve çocuklara ait bir derlemin oluşturulması bu prototip tespitlerin yapılmasında araştırmacılara kolaylık

sağlayacağı düşünülmektedir. Okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve lise gibi okul çağındaki çocukların yaş aralıkları hedef alınarak güncel yazılı ve sözlü metin derlemin varlığı bulguların tespitlerini kolaylaştıracaktır.

Dil öğretiminde sözcük ve söz varlığı öğretimi açısından çok anlamlı eylemleri ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Çok anlamlı eylemlerde en fazla prototip özellik sergileyen anlam ile derlemdeki en sık kullanılan anlamın farklılık gösterebileceğini belirtilen Gilquin (2006) çalışmasında derlemin yol gösterici bir niteliğe sahip olduğunu ve gelecek aşamalarda hangi anlamların öğretileceğini belirlemede kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda çok anlamlı sözcüklerin öğretimine genel olarak bakıldığında, yabancı dil öğretiminde (Chen, 2009; Tang, 2020) söz varlığı gelişimi, anlamlandırma ve üretim becerilerinin gelişimi açısından prototipin veya prototip anlamların belirlenmesinin önemi vurgulanmaktadır. Bu nedenle, yabancı dil olarak bir dilin öğretiminde ya da ana dili olarak öğretiminde de ilk olarak bir sözcüğün prototip anlamının belirlenerek öğretim ortamlarında kullanılması gerektiği, daha sonra da diğer anlamların öğretilmesinin sözvarlığı gelişimi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın ana çerçevesi ve elde edilen bulgular kapsamında ortaokul düzeyi 5. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemi ile ürettiği 263 tümceden 7 farklı prototip anlam, 8. sınıf Türkçe ana dili konuşucusu çocukların “al-” çok anlamlı eylemi ile ürettiği 154 tümceden 4 farklı prototip anlam olmak üzere toplamda 417 tümce elde edilmiştir. Bu anlamlardan 5. ve 8. sınıf çocuklar için en fazla prototiplik sergileyen anlam “satın almak”tır. TUDv3’teki “al-” çok anlamlı eylemi ile üretilmiş 1449 bağımlı dizin elde edilmiştir. Derleminde “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak” anlamı en fazla prototip özelliğe sahiptir. İkinci olarak ise prototip anlam “satın almak” anlamıdır. Bu nedenle çocuklardan ve derlemden elde edilen prototip anlamlar birbiriyle örtüşürken sıralama konusunda örtüşmemekte, farklılık göstermektedir. Böylece çocukların zihinsel sözlükçesindeki ilk prototip anlam ile derleminde en sık kullanılan prototip anlamın farklılık gösterdiği sonucuna da ulaşılmıştır. Ancak çocukların prototip anlamlarının aksine derlemden tüm anlamlara yönelik bulgulara ulaşılmıştır. Bu durumun derlem verilerinde daha fazla bağımlı dizinin incelenmiş olmasından ve derlemin daha geniş bir dil kullanımını kapsamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

5. sınıf çocuklar için ikinci ve üçüncü en fazla prototip anlam özelliği sergileyen anlamlar ise “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”, “bir şeye hak kazanmak, sahip olmak”tır. Diğer elde edilen prototip anlamlar ise sırasıyla “yanına almak, birlikte götürmek”, “evlenmek, evlenmeyi kabul etmek”, “kabul etmek” ve “bir miktar yemek, içmek”tir. 8. sınıf çocuklar için ikinci ve en fazla prototip anlam özelliği sergileyen anlamlar “bir şeyi elle veya başka bir araçla tutarak bulunduğu yerden ayırmak, kaldırmak”, “bir şeye hak kazanmak, sahip olmak”tır. Diğer bir ifadeyle hem 5. hem de 8. sınıf çocuklarda ilk üç prototip anlam aynıdır. 8. sınıf çocuklardan son elde edilen prototip anlam ise “bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak”tır. Fakat “yanına almak, birlikte götürmek”, “evlenmek, evlenmeyi kabul etmek”, “kabul etmek”, “bir miktar yemek, içmek” ve “bir şeyi veya kimseyi bulunduğu yerden ayırmak” anlamları çocukların zihinsel sözlükçesine göre daha az sıklıkta prototip özelliği sergilemektedir. TDK Ortaokul Sözlüğü’ne (2024) göre incelendiğinde geriye kalan 12 anlamın hiç üretilmemiş olması çocukların o anlamları edinmediğinden veya o bağlamlarla ilgili dünya bilgisinin olmamasından kaynaklı değildir. Çocukların pasif söz varlığında yer aldığı ancak aktif söz varlığında belirtilen anlamları prototip olarak kullanmadığı için karşılaşılmadığı düşünülmektedir. Bu durum belirli sözcüklerin yaş düzeyine göre ya da dil gelişim düzeyine göre farklı yaklaşımların sergilenmesi gerektiğini pekiştirmektedir.

Türkçe öğretiminde veya daha kapsamlı düşünülecek olursa dil öğretiminde özellikle söz varlığı gelişimi açısından derlemden yararlanmak, eğitim-öğretim bağlamını öznellikten çıkarıp daha nesnel biçimde oluşturulmasına olanak sağlamaktadır. Ancak çok anlamlı eylemlerin öğretiminde yalnızca derlem sıklığına dayalı bir öğretim sıralaması haricinde, hedef yaş grubunun zihinsel sözlükçesinde yer alan prototip anlamların da dikkate alınması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Türkçe alanyazında çok anlamlı eylemlerin prototip anlamlarına ilişkin çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi hem uygulamalı dilbilim hem de Türkçe öğretimi açısından önem göstermektedir. Daha geniş veri tabanıya, farklı hedef kitle veya yaş gruplarıyla beraber elde edilecek bulguların değerlendirilmesi de farklı sonuçlar elde edilmesine imkân sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2004). *Türkçenin sözcük varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Y., Aksan, M., Mersinli, Ü., & Demirhan, U. U. (2017). *A frequency dictionary of Turkish*. New York: Routledge.
- Alkhelaiwi, S. (2023). Polysemous verbs break, run and draw within prototype theory from the perspective of Saudi learners of English. *Journal of Language Teaching and Research*, 4(3), 740-750.
- Aslan Demir, S. (2018, Eylül). Türkçede işitme algı fiilleri ve metaforik anlam genişlemeleri [Tam metin]. *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı'nda* sunulan bildiri. Varşova-Polonya.
- Atasoy, G. (2021). Güzel sözcüğünün derlem-temelli incelenmesi: Yayılan ağ görünüşleri. In M. Aksan, & G. Atasoy (Eds.), *Derlem Dilbilim ve Sözcük Anlambilim* (s. 91-118). Toros Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, C., & Dağıstanlı, B. E. (2023). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki duyu adları ve fiillerinin çok anlamlılık bakımından incelenmesi. *International Journal of Language Academy*, 11(5), 76-100.
- Bozkurt, B. Ü., & Uzun, G. L. (2017). Kavramlaştırma üzerine veritabanlı bir araştırma. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 14(1), 89-126.
- Chen, J., & Wang, X. (2020). A longitudinal study of the acquisition of the polysemous Verb 打 in Mandarin Chinese. *Languages*, 5(2), 23.
- Chen, Y. (2009). A cognitive linguistic approach to classroom English vocabulary instruction for EFL learners in Mainland China. *English Language Teaching*, 2(1), 95-100.
- Çağlayan Dilber, N. (2014). Ortaokul öğrencilerinin kavramsal ulamları üzerine bir çalışma (Prototip kuramı çerçevesinde). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 211-230.
- Demir, C. (2016). Türkçe eğitim-öğretim programları ve kişisel söz varlığı. *Millî Eğitim*, 45(210), 141-161.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Geeraerts, D. (2006). Prospects and problems of prototype theory. In D. Geeraerts (Eds.), *Words and other wonders*. Mouton de Gruyter.

- Gentner, D., & France, I. (1988). The verb mutability effect: Studies of the combinatorial semantics of nouns and verbs. In M. Steven, L. Small Garrison & W. Cottrell (Eds.), *Lexical ambiguity resolution*. San Mateo: Kaufmann.
- Gilquin, G. (2006). The place of prototypicality in corpus linguistics: Causation in the hot seat. In S. Gries, & A. Stefanowitsch (Eds.), *Corpora in cognitive linguistics: Corpus-based approaches to syntax and lexis*. Mouton de Gruyter.
- Gilquin, G. (2008). What you think ain't what you get: Highly polysemous verbs in mind and language. In J. R. Lapaire, G. Desagulier, & J. B. Guignard (Eds.), *From Gram To Mind: Grammar As Cognition* (s. 235-255). Presse Universitaires de Bordeaux.
- Gökmen, S. (2013). Kavramsal ulamlama ve öntürler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(2), 165-179.
- Gökmen, S. (2015). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerde kavramsal ulamlar ve öntürleri. *Dil Dergisi*, 1(166), 17-28.
- Gündoğdu, A. E. (2024). Türkçede içinde ilgecinin çokanlamlılık görünümleri: Bilişsel dilbilim çerçevesinde bir inceleme. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 61-87.
- Halas, A. (2016). The application of the prototype theory in lexicographic practice: A proposal of a model for lexicographic treatment of polysemy. *Lexikos*, 26(1), 124-143.
- Halas, A. (2021). Semantic structures of the verbs play and igrati from the prototype theory perspective and their presentation in dictionaries. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 4(51), 69-87.
- Karatay, H. (2011). *Okuma eğitimi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. University of Chicago Press.
- Lemmens, M. (1998). *Lexical perspectives on transitivity and ergativity*. John Benjamins Publishing.
- Mehl, S. (2018). What we talk about when we talk about corpus frequency: The example of polysemous verbs with light and concrete senses. *Corpus Linguistics and Linguistics Theory*, 17(1), 223-247.
- Nerlich, B., & Clarke, D. (2003). Polysemy and flexibility: Introduction and overview. In B. Nerlich, D. Clake, Z. Todd, & V. Herman (Eds.), *Polysemy: Flexible Patterns Of Meaning In Mind And Language* (s. 3-30). Mouton De Gruyter.
- Özkan Kurt, F. (2022). Görme eylemlerinin anlam alanları ve dikkate almak/önemsemek görmektir kavramsal metaforu. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (30), 418-434.
- Pulman, S. G. (1983). *Word meaning and belief*. London: Croom Helm.
- Rosh, E. (1973). On the internal structure of perceptual and semantic categories. In T. E. Moore (Eds.), *Cognitive Development and The Acquisition of Language* (s. 111-140). Academic Press.
- Sarı, İ. (2019). Algı fiillerinde çok anlamlılık: Gör- örneği. In E. Kuyma, & A. Nazlı (Eds.), *Algı'ya dair*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Schmitt, N. (2010). *Researching vocabulary: A vocabulary research manual*. Palgrave Macmillan.

- Seferoğlu, G. (1999). Prototip kuramı çerçevesinde bir araştırma. *Dilbilim Araştırmaları*, 10, 79-87.
- Shirai, Y. (1990). Putting PUT to use: prototype and metaphorical extension. *Issues in Applied Linguistics*, 1(1), 78-97.
- Stamenković, D., & Tasić, M. (2013). English verbs of motion and prototype theory. *British and American Studies*, 19, 218-228.
- Sunder, B., & Mishra, R. K. (2020). Prototypical effects in the verb category of Banjara language. *UGC Care Journal*, 87-95.
- Tang, S.-h. (2020). Prototype and English vocabulary teaching and learning. *Journal of Literature and Art Studies*, 10(4), 333-338.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistics categorization: Prototypes in linguistic theory*. Newyork: Oxford University Press.
- Temizkan, M. (2009). *Metin türlerine göre okuma eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2024). *Ortaokul sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uçar, A. (2009). *Türkçe eylemlerde çokanlamlılık: Uygunluk kuramı çerçevesinde bir çözümleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uçar, A. (2023). Derlem sıklığı bize ne gösterir? Çokanlamlı eylemlerin sözlüksel ve katkısız eylem kullanımları. In U. U. Demirhan (Eds.), *Derlem-Temelli ve Derlem-Çıkışlı Çözümlmeler* (s. 1-12). Toros Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.